

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ПРИТУЛКУ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Н.П. Павлик

Різноманітні статистичні дані та соціологічні звіти свідчать про важке становище сімей і дітей у сучасному українському суспільстві. Зростає кількість проблем, що супроводжує становлення та розвиток нового українського покоління: погіршується стан фізичного і психічного здоров'я, незадовільним залишається стан соціального захисту багатодітних, неповних, малозабезпечених сімей. Це супроводжується кризою інституту сім'ї, падінням духовних цінностей. Так, за даними ДЦССМ [1, 117] протягом 2003 року до них за допомогою з сімейних причин звернулися 856709 клієнтів. Рейтинг сімейних проблем цих клієнтів виглядає так: перше місце посідають проблеми здоров'я (229988 запитів), далі – психолого-педагогічні проблеми сім'ї (247709 запитів), проблеми соціально-економічного характеру (116041 запитів), проблеми реалізації творчих здібностей, організації дозвілля та відпочинку (94287 запитів), проблеми працевлаштування (50076 запитів), насильства у сім'ї (12946 запитів) та ін.

Гуманізація освіти вимагає якісно нового ставлення до дітей, що в силу певних причин опинилися у кризовому становищі – соціальні сироти, діти-інваліди, діти з сімей, що відносяться до різноманітних груп соціального ризику та ін. Всі ці діти поповнюють ряди учнів та вихованців різноманітних закладів освіти і часто педагоги виявляються не підготовленими до специфіки роботи з ними. Значна кількість випускників педагогічних закладів працює в різноманітних спеціалізованих дитячих закладах не маючи спеціальної підготовки та не знаючи особливостей особистості та поведінки сучасних дітей груп ризику. В такому ракурсі зростає роль підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми, що мають особливі потреби та стани.

Т. Барсуков, І. Белінська, А. Віденко, С. Воронова, В. Галузинський, Л. Девіс, Л.Ковальчук, Т. Колесіна, Н. Максимова, Е. Максимович, С. Нечай у своїх дослідженнях розглядають особливості особистості та виховання дітей з неблагополучних, алкоголезалежних, неповних тощо сімей.

Психічні та фізіологічні особливості розвитку дітей в умовах депривації основних психолого-фізіологічних потреб досліджували такі вітчизняні науковці, як І. Дубровіна, Є. Захарченко, Т. Землянухіна, Н. Карасева, В. Корнева, Й. Лангмейер, М. Лісіна, З.Матейчик, В. Мухіна, А. Прихожан, Л. Просандеєва, А. Рузьська, О. Тимошенко, Н. Толстих.

Л. Канішевська, Б. Кобзар, Е. Постовойтов, В. Слісаренко, Л. Тимофєєва, Т. Шатохіна, В. Яковенко розробляють виховні технології для дітей, що утримуються в інтернатах,

дитячих будинках. Крім того, в психолого-педагогічній літературі увага приділяється проблемі створення та методичного забезпечення альтернативних до закритих закладів установ нового типу – прийомних сімей, фостерних сімей, дитячих будинків сімейного типу, кризових центрів, реабілітаційних центрів, притулків різних типів (С. Бадьора, Г. Бевз, М. Дубровська, В. Зарецький, С. Коношенко, Г. Лактіонова, Д.Мажець, В. Ослон, І. Пеша, О. Романовська, І. Смородіна, А. Холмогорова).

Ми пропонуємо нову гуманістичну концепцію організації виховного процесу в одному з закладів ресоціалізації дітей – притулку для неповнолітніх, яка передбачає створення якісно нового психологічного клімату, вимагає від вихователів та адміністрації особливих психолого-педагогічних умінь і знань. Ця концепція ґрунтується на переході від караючого реагування на різноманітні відхилення у поведінці неповнолітніх до надання всебічної та своєчасної допомоги, тобто надає пріоритет вихованню перед покаранням [овчар, с.209]; забезпечує дотримання інтересів кожної дитини для її повноцінного психічного, фізичного, соціального розвитку.

Концепція соціального виховання у притулку для неповнолітніх передбачає таку структуру:

1. Мета та задачі притулку для неповнолітніх.

Мета: надати первинну медичну, соціальну, психологічну, педагогічну допомогу дітям, що опинилися в кризовій ситуації. Визначити оптимальні умови подальшого утримання та виховання дітей, які будуть відповідати основним загальнолюдським стандартам, закріпленим у міжнародних та державних документах та забезпечуватимуть повноцінний фізичний, психічний, особистісний розвиток.

Завдання:

- Створення умов для поступової безболісної адаптації дитини до нових соціальних умов.
- Реабілітація та збереження здоров'я дітей.
- Ґрунтовне дослідження особистісних психічних та поведінкових рис дитини, рівня її вихованості та компетентності.
- Відповідно до діагностичних даних розроблення індивідуальних психолого-педагогічних методичних рекомендацій щодо подальшого утримання та виховання, індивідуальних для кожної дитини.
- Комплексне гуманістичне виховання дитини на основі індивідуального, особистісно-орієнтованого підходу, результатом впливу якого має стати соціально компетентна особистість.

- Направлення дитини до подальшого місця перебування у супроводі рекомендацій фахівців притулку.

2. Образ вихованця.

На кінець терміну утримання дитина, що є вихованцем притулку, повинна оволодіти знаннями, уміннями, навичками та цінностями соціально-компетентної поведінки. Це передбачає адекватне розуміння вихованцем суспільства у сукупності всіх процесів, які в ньому протікають, а також їх причинно-наслідкових зв'язків; усвідомлення власного місця та положення в суспільстві як сьогодні та зараз, так і в майбутньому. До образу соціально компетентної особистості обов'язково включене психічне здоров'я дитини: врівноваженість почуттів та вчинків, розуміння власних позитивних і негативних рис, переваг та недоліків, знання та усвідомлення себе як самостійного, самодостатнього, гармонійного, реалізованого, потрібного члена суспільства. До структури соціальної компетентності особистості також входить активне реконструктивне (перетворююче) ставлення до власного життя та долі, соціальна зрілість, життєва компетентність.

3. Образ вихователя – працівника притулку для неповнолітніх.

Вихователь – особлива професійна роль, яка полягає у прийнятті на себе відповідальності за умови, характер та перспективи розвитку особистості іншої людини. Це унікальні стосунки між людьми, які полягають у тому, що своїми вчинками (іноді повз власну волю) люди змінюють умови життя один одного; відображають свої ідеальні уявлення, „продовжуються” у житті іншої людини [3, 33]. В умовах коли вихователь-дорослий є провідним інститутом соціалізації дитини вулиці, це ставить перед ним як особистістю та спеціалістом високі гуманістичні, світоглядні, культурні вимоги.

Функції вихователя у притулку:

- Психологічна – створення сприятливого психологічного клімату перебування дитини у притулку.
- Комунікативна – забезпечення спілкування дітей в різних площинах (дитина-дитина, дитина-дорослий), організація їх різноманітної комунікативної діяльності для забезпечення необхідним інструментарієм, який передбачає оволодіння методами, способами, засобами ефективного просоціального спілкування.
- Організаторська – організація побутової, виховної, пізнавальної, дозвілевої та інших видів діяльності дітей.
- Координаційна – врегулювання й узгодження дій психолога, соціального педагога, медика, вчителів та інших працівників притулку у процесі їх впливу на дитину.

- Материнська – створення атмосфери повного прийняття дитини незалежно від її якостей та вчинків, научіння дитини соціальній поведінці на основі створення міцних, подібних до сімейних, емоційних зв'язків, ставлень та відношень.
- Контролююча – забезпечення зворотного зв'язку, який повідомляє про відповідність фактичних результатів виховання наперед поставленій меті.
- Регулююча – зміна власної діяльності та діяльності вихованців у випадку відхилення показників просоціальної сформованості особистості від наперед запланованих.
- Просвітня – інформування дітей про суспільство, його історію та культуру; про людину, її психіку, умови ефективної та успішної життєдіяльності, самореалізації у різних сферах (сімейній, інтимній, професійній тощо); про загальнолюдські цінності; створення умов для успішного пізнання дитиною себе.
- Аналітична – збір, аналіз, обробка інформації про дитину та її особливості, що дозволяє покращити якість виховання, забезпечує цілісність виховного процесу.
- Реабілітаційна – відтворення основних функцій дитячої психіки; впевненості дитини у своїх можливостях, створення ситуації успіху.
- Корекційна – подолання відставання, усунення порушень та дефектів.
- Стимулююча – спонукання до різноманітних видів діяльності та попередження утруднень.
- Орієнтаційна – створення умов для подальшого визначення місця перебування дитини для її нормального розвитку; орієнтування на перспективу, вироблення та постановка разом з дитиною цілей подальшого життя.

Слід зауважити, що виконання більшості із зазначених вище функцій вимагають від вихователя притулку для неповнолітніх особливої спеціальної підготовки, глибоких знань з психології і педагогіки виховання. Шляхи організації такої підготовки ми бачимо у введенні додатково організованого методичного дня в робочому тижні (місяці) вихователя. Протягом цього дня науковим та методичним центром притулку повинні бути забезпечені тренінги, лекції тощо для оволодіння вихователем необхідними знаннями та уміннями. Одночасно такі дні слугували б психологічному розвантаженню вихователів, надаючи змогу спілкування з колегами, обміну досвідом; дозволили б уникнути професійного „вигорання”. Необхідним є також створення методичної бібліотеки (кабінету) для вихователів, де вони мали б змогу систематично ознайомлюватися з набутками сучасної психолого-педагогічної теорії та практики. Важливими є роль та місце самоосвіти вихователів. З боку адміністрації необхідним є постійний контроль за рівнем підготовленості вихователя до здійснення виховного процесу, що можливе при наявності систематичної, послідовної атестації

вихователів, заснованої на принципах доброзичливості, систематичності, професійності, вимогливості, емпатії тощо.

4. Модель виховного процесу.

Виховний процес проводиться у зоні активного та найближчого розвитку дитини і здійснюється через гру та активне соціальне наочіння (вправляння, педагогічні тренінги) дитини, коли вона виступає суб'єктом виховання. Заняття проводяться у груповій та індивідуальній формах. Процес виховання у притулку ґрунтується на гуманістичних, загальнолюдських цінностях та засадах і здійснюється в умовах особистісно-орієнтованого підходу.

Обов'язковим є забезпечення таких *психолого-педагогічних умов виховання* [4, 10; 5, 9]:

- Формування у дитини об'єктивної самооцінки, що включає сприймання дорослими дитини саме такою, якою вона є, у її неповторності та своєрідності, з її помилками і суперечливим життєвим досвідом. Подолання невпевненості та страхів дитини, щоб дасть змогу з часом самостійно виконувати нею будь-яку просоціальну діяльність.
- Створення умов, що сприяють засвоєнню вихованцями нових соціальних норм, формування готовності відмовитися від асоціальної та деструктивної поведінки. Усунення негативних проявів і деформацій соціального досвіду дитини.
- Виявлення впливу попереднього соціального середовища на особливості життя дитини у притулку. Допомога у подоланні негативного сприйняття нею суспільства взагалі та конкретного оточуючого середовища зокрема за умови, коли вихователі та дорослі стають для дитини соціальним зразком.
- Розробка та використання методичного апарату діагностики рівня розвитку вихованців, рівня сформованості у них просоціальних ціннісних відношень та дій тощо.
- Корекція утруднень вихованців та відповідного виховного процесу, пристосування його до конкретної дитини.
- Реалізація оптимістичної гіпотези діяльності педагогів.
- Удосконалення змісту та організації навчальної і дозвілєвої діяльності вихованців для набуття ними конкретного чуттєвого досвіду.

Виконання цих умов забезпечить формування соціально компетентної особистості вихованця притулку.

Технологія організації виховного процесу у притулку для неповнолітніх.

- Регулярна діагностика і відповідна корекція мікроклімату притулку для неповнолітніх. Оптимістичний погляд вихователя на можливості та перспективи кожної дитини.
- Систематичний аналіз стану виховного і терапевтичного процесів закладу з метою виявлення суперечностей у їх змісті та функціях та їх подальшої корекції, враховуючи потреби вихованців.
- Розробка та використання діагностичних матеріалів, які використовуються для оцінки рівня соціальної компетентності дитини у притулку для неповнолітніх. Діагностика сформованості соціально-ціннісних ставлень вихованців до дійсності та суспільства.
- Пошукова експериментальна робота з перевірки технології створення і реалізації умов ефективності виховання.
- Формування в дітей вміння розпізнавати свої потреби, цінності, установки, здібності, інтереси. Застосування конкретних програм корекції. Активне наочіння просоціальним знанням, умінням, навичкам.

Прогноз очікуваних результатів.

- Створення сприятливого соціально-психологічного клімату. Його мірилом може послугувати самопочуття кожного учасника виховного процесу.
- Оволодіння вихователями методиками діагностування особливостей, відхилень особистості та поведінки дітей, а також інструментарієм активного соціального наочіння.
- Реалізація умов, які забезпечуватимуть формування соціальної компетентності вихованців та самореалізацію працівників притулку.
- Створення умов для самостійного свідомого вибору кожною особистістю власної просоціальної стратегії поведінки, способу існування, напрямків самореалізації.

5. Принципи суб'єкт-суб'єктних взаємин у притулку.

- Дорослий-дитина: довіра, щирість, гуманізм, безумовне прийняття дитини, повага до її особистості, демократизм, прагнення знайти спільну мову, доброзичливість, чесність, конфіденційність.
- Дитина-дитина: вільний вибір часу, місця, статусу взаємодії; рівність, доброзичливість, взаємопідтримка, відкритість, емоційність.
- Дорослий-дорослий: доброзичливість, взаєморозуміння, щирість, позитивна конкуренція, рівноправність, демократизм, повага до думки колеги, спільне обговорення стратегії розвитку, зацікавленість у виховному процесі та його результатах.

6. Матеріально-технічна база.

Матеріально-технічна база повинна формуватися на основі двох джерел фінансування: бюджетного та спонсорського. Її функцією є створення розвиваючого середовища та забезпечення здійснення виховного процесу на сучасному рівні. Це передбачає наявність:

- наочних і технічних засобів навчання і виховання;
- ігрового обладнання;
- засобів організації фізичного, трудового та інших видів виховання;
- інформаційного забезпечення;
- медико-реабілітаційного обладнання.

7. Управління та організація життєдіяльності.

Управління притулком побудовано на демократичних засадах. Адміністрація працює у тісному взаємозв'язку з колективом вихователів та іншими працівниками притулку.

Режим має гнучкий характер, основні режимні моменти можуть варіюватися для задоволення потреб групи або індивіда. В межах притулку можуть функціонувати напівавтономні центри, які повністю відповідають за окремі напрямки діяльності притулку:

- центр соціальної та психологічної допомоги;
- медико-реабілітаційний центр;
- виховний центр;
- навчальний центр;
- науково-методичний центр;
- фінансово-господарська служба тощо.

Ми вважаємо відокремлення виховного центру від навчального (а не створення єдиного навчально-виховного) важливим для підкреслення особливої провідної ролі, значення та місця виховання у притулку для неповнолітніх.

Таким чином,

Список використаної літератури:

1. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність центрів соціальних служб для молоді // за заг. ред. С.В. Тостоухової. – К.: ДЦССМ, 2004. – 144 с.
2. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 480 с.
3. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: Учебное пособие для студентов вузов и практических работников. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 448 с.
4. Пеша І.В. Соціальне становлення дітей в дитячих будинках сімейного типу: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 2000. - 20 с.

5. Яковлева В.А. Особливості організації та змісту гуманістичного виховання учнів 5-9 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2004. – 20 с.

Довідка про автора

Павлик Надія Павлівна

Магістр, аспірант кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

Місце роботи: асистент кафедри соціальної педагогіки і педагогічної майстерності Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Адреса: 10031, м. Житомир, вул. Крошенська, 49 кв.75

Телефон: 8 0412 26 37 71

8 067 390 22 29

ЗАЯВКА УЧАСНИКА КОНФЕРЕНЦІЇ

Прізвище: **Павлик**

Ім'я: **Надія**

По-батькові: **Павлівна**

Науковий ступінь: – немає

Вчене звання – немає

Посада: **асистент кафедри соціальної педагогіки і педагогічної майстерності**

Назва організації: **Житомирський державний університет імені Івана Франка**

Поштова адреса: 10008, м. Житомир, вул. В.Бердичівська, 40

Телефон: 8 0412 374042 (науковий відділ)

Проживання – не потрібне

Інформація про доповідь:

Автор – Павлик Надія Павлівна

Назва –

Секція – Інтеграційні процеси в системі вищої освіти